

سیر تاریخی حرم حضرت معصومه(س)/ علت سفر فاطمه معصومه(س) به قم

به گفته مرکز پاسخگویی به سوالات دینی نامه امام رضا(ع)، سیاست مأمون، تبلیغ امامت و مذهب تشیع و از همه مهمتر جو اختناق و فشار حاکم بر عراق از جمله دلایل سفر حضرت معصومه (س) به ایران است.

به گفته مرکز پاسخگویی به سوالات دینی نامه امام رضا(ع)، سیاست مأمون، تبلیغ امامت و مذهب تشیع و از همه مهمتر جو اختناق و فشار حاکم بر عراق از جمله دلایل سفر حضرت معصومه (س) به ایران است.

به گزارش خبرنگار مهر، با توجه به ایام وفات حضرت معصومه(س) مرکز پاسخگویی به سوالات دینی به چند پرسش درباره حضرت معصومه(س) پاسخ داد است که در ادامه می آید:

*** آیا مزار شریف حضرت فاطمه معصومه در خود شهر قم می باشد؟**

حضرت اول ذی القعدة سال ۱۷۳هـ.ق در مدینه منوره به دنیا آمد و در ۲۸ سالگی در روز دهم(۱) یا دوازدهم (۲) ربیع الثانی سال ۲۰۱هـ.ق در شهر قم از دنیا رفتند.

در سال ۲۰۰هـ.ق و یک سال پس از سفر تبعید گونه حضرت رضا (ع) به شهر «مرو» حضرت فاطمه معصومه همراه عده ای از برادران و محارم خود برای دیدار برادر(امام رضا) راهی دیار غربت شد. در طول راه به شهر ساوه رسیدند، ولی از آن جا که در آن زمان مردم ساوه از مخالفان اهل بیت بودند، با ماموران حکومتی همراهی نموده و با همراهان حضرت وارد نبرد و جنگ شدند. عده ای از همراهان حضرت در این حادثه غم انگیز کشته شدند.(۳) سپس حضرت به طرف قم حرکت نمود.

بزرگان قم وقتی از این خبر مسرت بخش مطلع شدند، به استقبال حضرت شتافتند . در حالی که موسی بن خزرج، بزرگ خاندان اشعری زمام شتر حضرت را به دوش می کشید؛ ایشان در میان شور و احساسات مردم قم وارد آن شهر شد . به منزل شخصی موسی بن خزرج رفت. (۴)

فاطمه معصومه هفده روز در قم به سر برد. در این مدت مشغول عبادت و راز و نیاز با پروردگار متعال بود. واپسین روزهای عمر پربرکت خویش را با خضوع و خشوع در برابر ذات پاک الهی به پایان رساند. سرانجام بعد از هفده روز دار فانی را وداع نمود و به دیار حق شتافت.

بعد از وفات حضرت را غسل دادند و کفن نمودند .سپس در قبرستان بابلان قم تشییع و دفن کردند . (۵)

از روایاتی که از معصومان رسیده نیز استفاده می شود که حضرت در قم دفن شده است.

امام صادق(ع) فرمود: بدانید قم حرم من و حرم فرزندانم پس از من است. زنی از فرزندان من در این شهر دفن می گردد که نام او فاطمه دختر موسی(ع) است.همگی شیعه در روز قیامت به شفاعت او روانه بهشت می شوند (۶).

حضرت فرمود: شهر قم، حرم ما است. در آن زنی از فرزندان من به نام فاطمه مدفون می شود. هر کس او را زیارت کند ،بهشت برای او واجب شود (۷).

امام رضا(ع) فرمود: هر کس قبر فاطمه معصومه را در قم زیارت کند، در حالی که آگاه به حق او باشد، بهشت بر او واجب می شود (۸).

امام جواد می فرماید: کسی که عمه ام در قم را زیارت نماید ،بهشت بر او واجب می گردد . (۹)

پی نوشت ها :

۱. وسیله المعصومیه، میرزا ابوطالب بیوک، ص ۶۵، به نقل از نزهه الابرار. چاپ سنگی، تهران، کاتب احمد زنجانی، ربیع المولود ۱۳۷۱ق،

۲. مستدرک سفینه البحار، شیخ علی نمازی شاهرودی، ج ۸، ص ۲۶۱، سال چاپ ۱۴۱۹، ناشر: مؤسسه النشر الإسلامی التابعة لجماعة المدرسين بقم المشرفة.

۳. زندگی حضرت معصومه، مهدی منصوری، ص ۱۴. قم، کتابفروشی صفی، ۱۳۸۰ق.

۴. تاریخ قم، حسن بن محمد بن حسن قمی، ترجمه حسن بن علی بن حسن عبد الملک قمی، ص ۲۱۳. تحقیق سید جلال الدین تهرانی، تهران، توس، ۱۳۶۱ش.

۵. منتهی الآمال، ج ۲، ص ۴۳۰-۴۳۱، قم، انتشاراتی هجرت، ۱۳۷۸، چاپ سیزدهم.

۶. سیفنه البحار، ج ۲، ص ۳۷۶.

۷. بحار الانوار، ج ۶۰، ص ۲۱۶.

۸. همان، ج ۴۸، ص ۳۱۶؛

۹. همان

*حرم حضرت معصومه (س) چه زمانی بنا شده است؟

حضرت، معصومه (س) دختر گرامی امام هفتم شیعیان حضرت موسی بن جعفر (ع) است. مادر مکرمه ایشان حضرت نجمه خاتون (س) است. ولادت آن حضرت در روز اول ذیقعده سال ۱۷۳ هجری قمری در مدینه منوره واقع شده است.

در سال ۲۰۰ هجری قمری در پی اصرار و تهدید مأمون عباسی سفر تبعید گونه حضرت رضا (ع) به مرو انجام شد و آن حضرت بدون این که کسی از بستگان و اهل بیت خود را همراه خود بیاورند راهی خراسان شدند.

یک سال بعد از هجرت تبعید گونه حضرت رضا (ع) به مرو، در سال ۲۰۱ هجری قمری، به شوق دیدار برادر و ادای رسالت زینبی و پیام ولایت، به همراه عده ای از برادران و برادرزادگان به طرف خراسان حرکت کرد و در هر شهر و محلی مورد استقبال مردم واقع می شد. در شهر ساوه عده ای از مخالفان اهل بیت که از پشتیبانی مأموران حکومت برخوردار بودند، سر راه کاروان آنان را گرفته و با همراهان حضرت وارد جنگ شدند، در نتیجه تقریباً همه مردان کاروان به شهادت رسیدند، حتی بنابر نقلی حضرت (س) معصومه را نیز مسموم کردند.

به هر حال، یا بر اثر اندوه و غم زیاد از این ماتم و یا بر اثر مسمومیت از زهر جفا، حضرت فاطمه معصومه (س) بیمار شدند و چون دیگر امکان ادامه راه به طرف خراسان نبود قصد شهر قم را نمود. حدوداً در روز ۲۳ ربیع الاول سال ۲۰۱ هجری قمری حضرت وارد شهر مقدس قم شدند. و در محلی که امروز "میدان میر" نامیده می شود در منزل "موسی بن خزرج" فرود آمدند و افتخار میزبانی حضرت نصیب او شد.

آن بزرگوار به مدت ۱۷ روز در این شهر زندگی کرد محل زندگی و عبادت آن حضرت در مدرسه ستیه به نام "بیت النور" هم اکنون محل زیارت ارادت مندان آن حضرت است.

سرانجام در روز دهم ربیع الثاني و "بنا بر قولی دوازدهم ربیع الثاني" سال ۲۰۱ هجری پیش از آن که دیدگان مبارکش به دیدار برادر روشن شود، در دیار غربت و با اندوه فراوان دیده از جهان فرو بست. مردم قم با تجلیل فراوان پیکر پاکش را به سوی محل فعلی که در آن روز بیرون شهر و به نام "باغ بابلان" معروف بود تشییع نمودند.

پس از دفن حضرت معصومه (س) موسی بن خزرج سایبانی از بوریا بر فراز قبر شریفش قرار داد تا این که حضرت زینب فرزند امام جواد (ع) به سال ۲۵۶ هجری قمری اولین گنبد را بر فراز قبر شریف عمه بزرگوارش بنا کرد. پس از آن در طول سالیان دراز تا امروز مرقد مطهر ایشان همواره مورد توجه و احترام شیعیان و ارادتمندان بوده و بارها تجدید بنا شده و توسعه و تکمیل یافته است. امروزه حرم مطهر دارای ضریح، گنبد، رواق ها، ایوان ها، صحن ها، گلدسته ها و بناهای بسیار زیبایی است.

سیر تاریخی هریک از بناهای حرم به شرح زیر است:

مرقد مطهر:

در سال ۶۰۵ هجری به دستور "امیر مظفر احمد بن اسماعیل" بزرگ خاندان آل مظفر، بزرگ ترین استاد کاشی ساز آن زمان "محمد بن ابی طاهر کاشی قمی" کار ساخت و پرداخت کاشی های متنوع مرقد را شروع کرد و بعد از هشت سال، در سال ۶۱۳ کاشی های آن آماده گردید و کار گذاشته شد. اخیراً در سال ۱۳۷۷ شمسی مرقد مطهر به شکل جدید که آمیخته ای از کاشی و سنگ است تجدید بنا شد و همچنین دیواره های داخلی با سنگ مرمر سبز آراسته گردید.

ضریح:

در سال ۹۶۵ هجری شاه طهماسب صفوی، در چهار طرف مرقد ضریحی آجری آراسته به کاشی های هفت رنگ و کتیبه های معرق بنا نمود و در اطراف آن منافذی باز بود تا هم مرقد دیده شود و هم زائران نذورات خود را داخل ضریح بریزند.

در سال ۱۲۳۰ هجری قمری فتحعلی شاه همان ضریح را نقره پوش کرد که این ضریح به مرور زمان فرسوده شد و در سال ۱۲۸۰ ضریحی که از نقره ضریح سابق و نقره های موجود در خزانه ساخته شده بود به جای آن نصب گردید.

این ضریح چندین مرتبه تجدید بنا و اصلاح شد و سال های متمادی روی مرقد حضرت باقی بود تا این که در سال ۱۳۶۸ هجری شمسی به دستور تولیت آن زمان شکل ضریح را تغییر دادند و ضریحی را با ظرایف و شاهکارهای هنری ویژه ای به جای آن نصب نمودند که آن ضریح همچنان بر فراز تربت نورانی حضرت برقرار است و در اسفند ماه ۱۳۸۰ شمسی اصلاحات و تعمیرات جدید صورت گرفت.

رواق ها:

محدوده های نزدیک تر به ضریح مطهر را رواق می گویند. حرم مطهر دارای چهار رواق است:

۱ - رواق بالاسر که محوطه بین مسجد بالاسر تا ضریح مطهر است و با آئینه کاری و گچکاری های بسیار زیبا آراسته شده است.

۲ - رواق دارالحفاظ که محوطه بین ایوان طلا و ضریح مطهر است.

۳ - رواق آینه (شهید بهشتی) که در بخش زنانه و پایین پای حضرت (س) واقع است.

۴ - رواق پیشرو که محوطه بین مسجد طباطبایی تا ضریح مطهر است.

صحن ها:

حرم مطهر دارای سه صحن است:

۱ - صحن نو (اتابکی):

این صحن زیبا دارای چهار ایوان شمالی، جنوبی و شرقی و غربی است: ایوان شمالی آن ورودی از میدان آستانه و ایوان جنوبی ورودی از طرف قبله و ایوان شرقی ورودی از خیابان ارم و ایوان غربی همان ایوان آینه است در هر کدام از این ایوان های یاد شده ظرایف و آثار هنری، معماری خاصی به کار رفته است. این صحن از آثار (میرزا علی اصغر خان صدر اعظم) است که از سال ۱۲۹۵ هجری قمری تا سال ۱۳۰۳ بنای آن طول کشیده است.

۲ - صحن عتیق (قدیم)

صحن عتیق (واقع در شمال روضه مبارکه) اولین صحنی است که در این بارگاه مبارکه بنا شده، این صحن را چهار ایوان زیبا فرا گرفته است. ایوانی با عظمت در جنوب که همان ایوان طلا (ورودی صحن به روضه مطهره) می باشد و ایوانی در شمال که ورودی فیضیه به صحن را تشکیل می دهد که ساختمان نقاره خانه روی آن بنا شده است و ایوانی در غرب که ورودی مسجد

اعظم به صحن است و در شرق، ایوان ورودی صحن عتیق به صحن نو واقع است. این صحن و ایوان های اطراف آن را "شاه بیگی" همسر شاه اسماعیل صفوی در سال ۹۲۵ هجری قمری بنا نمود. از سال ۱۳۷۷ نیز تعمیرات اساسی در این صحن و مقابر اطراف شروع شده است که همچنان ادامه دارد.

۳ - صحن صاحب الزمان

این صحن با بیوتات متعلق به آن در مساحتی حدود ۸ هزار متر مربع با چهار جهت ورودی، در سال ۱۳۸۱ شروع و در سال ۱۳۸۴ افتتاح گردید. (ورودی شرقی "شبستان امام خمینی"، ورودی غربی "پل آهنچی"، ورودی شمالی "بست مسجد اعظم"، ورودی جنوبی "خیابان جدیدالاحداث". دیواره های اطراف این صحن منقوش به کتیبه های قرآنی با خطوط بنائی و کوفی در ساختار و طرح جدید با ترکیبی از سیمان سفید و آجر است.

گلدسته ها:

۱- گلدسته های ایوان طلا:

در دو طرف این ایوان در صحن عتیق، گلدسته هایی پوشیده از کاشی گرهی به صورت مارپیچ (به بلندی ۱۷/۴۰ متر از سطح بام و قطر ۱/۵۰ متر) ساخته شده است که بین پیچ ها، اسامی مبارک: "الله"، "محمد"، "علی" به خط کوفی نوشته شده است که در بالای آنها زیر مقرنس کتیبه ای قرار دارد، که سقف آن "ان الله و ملائکته یصلون. . ." است.

این مأذنه ها به دستور "محمد حسین خان شاهسون شهاب الملک"، در سال ۱۲۸۵ هجری قمری، طلا کاری شد.

در سال ۱۳۸۵ هجری شمسی تعمیرات دیگری بر روی این گلدسته ها صورت گرفت و سر گلدسته ها طلاکاری شد.

۲- گلدسته های ایوان آینه:

بر فراز پایه های دو طرف ایوان دو مأذنه است که، از بلندترین بناهای آستانه می باشد.

ارتفاع آنها از سطح بام ۲۸ متر و از سطح صحن ۴۲/۸۰ متر و محیط آن ۳/۳۰ متر می باشد. در بالای مأذنه ها کتیبه ای با پهنای حدود یک متر دیده می شود که متن آن در یکی از مأذنه ها "لا حول ولا قوه الا بالله العلی العظیم" و در دیگری "سبحان الله و الحمد لله و لا اله الا الله و الله اکبر" است.

پوشش هر دو مأذنه از بالا تا پایین سرتاسر کاشی گرهی است که در میان آن ها نام های پروردگار متعال خوانده می شود.

بانی آنها، امین السلطان و معمار، استاد حسن معمار قمی می باشد و کاشی کاری گلدسته های مذکور بعد از پیروزی انقلاب اسلامی تعویض شده است.

۳- گلدسته های صحن بزرگ:

در صحن بزرگ (نو یا اتابک) روبروی ایوان آینه قرار دارند. پوشش آنها، کاشی گرهی هشت ضلعی متساوی است. روی چهار ضلع این گلدسته ها نامی مبارک "الله"، "محمد"، "علی" از بالا به پایین ۴ مرتبه نوشته شده است.

* علت سفر حضرت معصومه (س) به شهر قم چه بوده است؟

حضرت معصومه - سلام الله علیها - یکی از بانوان بافضیلت و با شخصیت خاندان اهل بیت - علیهم السلام - می باشد محل تولد و رشد حضرت معصومه - سلام الله علیها - خاندانی بود که او را با دریایی از علم و معرفت روبه رو ساخت. ولی بیش از ده بهار از عمر شریفش نگذشته بود که پدر بزرگوارش با زهر جفا در زندان هارون به شهادت رسید و دریایی از غم و اندوه بر قلب شریفش فرو ریخت که در این ایام غم و تنهایی، تنها مایه تسلی او برادرش امام رضا - علیه السلام - بود که ناگهان «مأمون» وجود اقدس امام هشتم را از کانون خانواده جدا نمود و به اجبار به خراسان جلب کرد و به اقامت اجباری در خراسان وادار نمود.

حضرت معصومه - سلام الله علیها - که بعد از پدرش تنها امیدش یعنی برادرش را از خود دور می دید بسیار آزردہ خاطر و

افسرده بود و نمی‌توانست دوری برادرش را تحمل بکند تا اینکه بعد از يك سال به سوي ايران حرکت کرده اما اینکه علت سفر آن حضرت به ایران چه بوده دقیقاً مشخص نیست اما طبق اقوال و گزارشات موجود تاریخی علت سفر به ایران را اینطوری می‌توان بیان کرد.

۱. طبق برخی از گزارشات علت سفر حضرت معصومه - سلام الله علیها - به ایران جهت دیدار با برادر خودش بوده چون همانطور که قبلاً هم اشاره شد حضرت معصومه بعد از شهادت پدر بزرگوارش علاقه و محبت و وابستگی خاصی به برادر خودش امام رضا - علیه السلام - داشت و از محضر علمی و معنوی آن حضرت سود می‌برد حال که امام و برادرش را از خود دور می‌دید نمی‌توانست این دوری را تحمل بکند از این رو تصمیم گرفت برای زیارت برادرش از مدینه به مقصد خراسان حرکت بکند و در سال ۲۰۱ هجری وارد ایران گردید.[۱]

۲. طبق نقل دیگر امام رضا - علیه السلام - بعد از ورودش به خراسان نامه‌ای خطاب به خواهر گرامی‌اش فاطمه معصومه مرقوم فرمود و آن را توسط یکی از غلامانش به مدینه منوره ارسال فرمود. امام به غلامش دستور داد که در هیچ منزلی توقف نکند تا در اندک زمان ممکن آن نوشته را به مدینه برساند. و حضرت معصومه به مجرد رسیدن نامه برادرش خود را آماده سفر نمود.[۲] البته جریان این نامه در کتابهای دست اول و قدیمی نیست. برخی محققین از لابلای مطالب کتابهای گذشته وجود چنین نامه‌ای را اثبات می‌کنند.[۳]

از این دو نقل استفاده می‌شود که حضرت معصومه - سلام الله علیها - به خاطر وابستگی که به برادر بزرگوار خود داشته و اوضاع مساعد برادرش در خراسان آن حضرت را بر آن داشت تا به حضور برادر خود در خراسان برسد. لذا محقق بزرگوار آقای جعفریان می‌نویسد: پس از آمدن علي بن موسي - علیه السلام - به ایران گروه‌هایی از «سادات» راهی ایران شدند. تسامح مأمون در مقابل سخت‌گیری پدرش نسبت به سادات، در رشد و سربلندی علویان، تأثیر بسزایی داشت و آمدن حضرت معصومه - سلام الله علیها - به ایران از جمله مهاجرت‌هایی بوده که در رابطه با آمدن امام رضا - علیه السلام - به ایران صورت گرفته است.[۴]

مرعشی هم در این باره می‌نویسد: سادات از آوازه ولایت امام رضا - علیه السلام - و پناهی که مأمون به آن حضرت داده بود، روی به طرف ایران نهادند و مجموع برادران و بنواعمام که به بیش از بیست نفر می‌رسید به ایران آمده و در قم مورد تکریم واقع شدند.[۵] در حالیکه در ساوه درگیری بین دشمنان اهل بیت و کاروان در افتاد که حلی آن عده‌ای از همراهان او شهید شدند.

دلایل تاریخی

لازم به ذکر است سفر حضرت فاطمه معصومه - سلام الله علیها - و سایر امام‌زادگان و همراهان از روی غفلت نبوده است. بنا به دلایل تاریخی این سفر در حال علم و با آگاهی از اوضاع صورت گرفته است. این دلایل عبارتند از:

۱. در کتاب کریمه اهل بیت - علیهم السلام - سخن از نامه امام رضا - علیه السلام - به حضرت فاطمه معصومه - سلام الله علیها - است که امام - علیه السلام - خواستار سفر خواهرش شده است. نویسنده کتاب که سند این نامه را از کتاب «من لایحضره الفقیه» نقل می‌کند آورده است که حضرت امام رضا - علیه السلام - به یکی از غلامانشان دستور دادند که نوشته‌ای را به خدمت حضرت فاطمه معصومه - سلام الله علیها - برسانند و حضرت به مجرد رسیدن نامه آماده سفر شدند.[۶]

۲. سیاست مأمون که خلیفه مسلمین بود ابتدا درصدد جلب نظر علویان به سوي خود بود و سیاست خوبی با علویان داشته ولی بعداً این سیاست تبدیل به شکنجه و آزار و اذیت علویان منجر گشت. شاید به همان خاطر حضرت فاطمه معصومه - سلام الله علیها - و سایر امام‌زادگان دست به سفر زدند.

«مأمون بعد از شهادت امام رضا - علیه السلام - به سال ۲۰۲ قمری طی نامه‌ای به بنی عباس و موالی آنها در بغداد، از آنها استمالت نمود و پایان سیاست گرایش به علویان را اعلام کرد. و سیاست سابق دولت عباسی در قتل عام شیعیان و سرکوب طالبیان را به رویه‌ی ثابت خود قرار داد.»[۷]

۳. اکثر منابع علت سفر حضرت معصومه - سلام الله علیها - را زیارت برادرش ذکر کردند. در هیچ يك از منابع در مورد غفلت آن بانو حرفی نزدند.

از منابع مهم می‌توان به کتب ذیل اشاره کرد:

کتاب «تاریخ قم»، نوشته حسن بن محمد بن حسن، [۸] کتاب «حیة الست» «تألیف مهدي منصوري»، [۹] «ریاحین الشریعة» تألیف ذبیح الله محلاتی، [۱۰] «منتهی الآمال»، تألیف شیخ عباس قمی [۱۱] و ...

۴. مسیرهایی که حضرت معصومه - سلام الله علیها - جهت سفر انتخاب کردند آن مسیرهایی بود که امام رضا - علیه السلام - از آنها ممنوع شده بودند. این یعنی دقت و آگاهی و یعنی اینکه ایشان میخواستند هدف از سفر برادرشان را تبلیغ و تبیین کنند و فرهنگ ناب و اصیل اسلامی را بیان کنند.

مأمون امام - علیه السلام - را از مسیرهایی که شیعه‌نشین بودند مانع شد تا مبدا شورش و طغیان بر علیه حکومت و دولت صورت گیرد حضرت فاطمه معصومه - سلام الله علیها - با دقت و زیرکی خاص از این مسیرهایی ممنوع شده سفر کردند تا توطئه مأمون را خنثی کنند و همچنین ورود فاطمه معصومه - سلام الله علیها - به قم که مرکز تجمع مخالفان دولت عباسی بود دلیل بر انتخاب و اراده آن حضرت در این سفر است. [۱۲]

یک دلیل مهم دیگر:

۵. یک مطلب مهم که بالاتر و مهمتر از همه موارد یاد شده می‌باشد فشار و اختناق حاکم بر عراق بود که منجر به هجرت امامزادگان و همراهان و حتی حضرت فاطمه معصومه - سلام الله علیها - از مدینه به سوی ایران گردیده است:

«در دوران خلفای اموی و عباسی، یکی از جریانهای معارض و ستیزه‌گر با ایشان، علویان بودند. در دوره حکومت ظالمانه حجاج بن یوسف (۷۵ - ۹۵ هـ) بر عراق، علویان در معرض آماج حملات وی قرار گرفتند. این امر موجب گردید تا علویان به منظور پناهجویی متوجه سرزمینهای شرق قلمرو خلافت گردند. علویان که به عنوان جریان معارض، مورد ضرب و شتم و تعقیب عمال خلفا قرار می‌گرفتند، در جستجوی پناهگاه مناسبترین منطقه را در ایران، مناطق هموار جنوب، سلسله کوه‌های البرز، یعنی شهرهایی چون قزوین، ری، قم، ساوه و آوه تشخیص دادند. این نواحی بیشتر بدین علت مورد توجه بود که در مواقع خطر، دستیابی به مناطق کوهستانی مشرف به این شهرها به سهولت امکان‌پذیر می‌گشت.

بعد از این (قیام یحیی بن عبدالله) نیز مهاجرت علویان ادامه یافت و به هنگام طرح مسأله ولایتعهدی حضرت رضا - علیه السلام - شماری از علویان به همراه آن حضرت به خراسان آمدند. وقتی آوازه این حرکت در جهان اسلام پیچید، علویان دیگری از نقاط مختلف، بویژه مدینه، عازم خراسان گشتند. حضرت رضا - علیه السلام - بیست و یک برادر داشت که همه آنها به همراهی بنی اعمام خود از سادات حسینی و حسنی به سوی خراسان حرکت کردند.

آنان وقتی به نواحی ری رسیدند، بر خبر شهادت آن حضرت وقوف یافتند و مورد تهدید و تعقیب مأموران قرار گرفتند. برخی از این سادات در همین نواحی به شهادت رسیدند، ولی اکثر آنها به کوه‌های طبرستان پناه برده، در آن دیار سکونت گزیدند.

عده‌ای از علویان نیز که به همراه برادر حضرت رضا - علیه السلام - مشهور به «سید جمال‌الدین اشرف» تا شهر قم آمده بودند، به محض وصول خبر شهادت آن حضرت، از راه قزوین به دیلمان پناه بردند... مهاجرت علویان در دوره‌های بعد نیز ادامه یافت...» [۱۳]

نتیجه‌گیری:

با دلایل تاریخی که گفته شد، مشخص می‌شود حضرت معصومه - سلام الله علیها - و سایر امامزادگان و همراهان از روی غفلت دست به سفر به سوی ایران نمی‌زدند، نامه امام رضا (ع)، سیاست مأمون، دیدار امام رضا (ع)، تبلیغ امامت و مذهب تشیع، انتخاب مسیر و از همه مهمتر جو اختناق و فشار حاکم بر عراق از جمله دلایل تاریخی است که حضرت معصومه (س) برای دین برادرش به سمت ایران حرکت کرد و در این راه از تبلیغ امامت و مذهب تشیع فرو گذار نکرد. [۱۴]

لذا با توجه به این توضیحات، می‌توان گفت که دو عامل مهم باعث شد حضرت معصومه (س) به ایران سفر کنند:

۱. علاقه بسیار شدید بین امام رضا - علیه السلام - و حضرت معصومه - سلام الله علیها - که فوق العاده زیاد بود و حضرت معصومه (س) از جهات گوناگونی وابستگی خاصی به برادرش داشت.

۲. موقعیت عالی امام رضا - علیه السلام - در دستگاه خلافت مأمون که فرصتی بود برای فرزندان پیامبر - صلی الله علیه و آله -

و سادات براي تبليغ تشيع كه از هر سو به طرف ايران مهاجرت كردند و مورد محبت مردم قرار گرفتند.

معرفي منابع جهت مطالعه بيشتر:

۱. اصفهاني، ابوالفرج؛ مقاتل الطالبين، چاپ دوم، قاهره: دارالاحياء الكتب العربيه، ۱۳۶۸ هـ / ۱۹۴۹ م.

۲. زرین کوب، عبدالحسين؛ تاريخ مردم ايران از پايان ساسانيان تا پايان آل بويه، ج ۲، تهران، انتشارات اميرکبير، ۱۳۶۷.

۳. قمي، حسن بن محمد، تاريخ قم؛ ترجمه حسن بن علي بن حسن قمي، تصحيح سيد جلال الدين طهراني، تهران: انتشارات توس، ۱۳۶۱.

۴. مستوفي، حمدالله؛ تاريخ گزيده؛ به اهتمام عبدالحسين نوايي، چاپ دوم، تهران؛ انتشارات امير کبير، ۱۳۶۲.

۵. ارشاد، شيخ مفيد، ترجمه رسولي محلاتي.

۶. حضرت معصومه و شهر قم، محمد حکيمي.

۷. حضرت معصومه فاطمه دوم، محمد محمدی اشتهاردی.

۸. کریمه اهل بیت، علي اکبر مهدي پور.

پي نوشت ها:

[۱]. ميرعظيمي، بارگاه فاطمه معصومه، چاپ نهضت، ص ۲۴.

[۲]. فقيه محمدي، محمد مهدي، انوار پراکنده، انتشارات جمکران، ج ۶، ص ۱۲۳.

[۳]. همان.

[۴]. جعفریان، رسول، تاريخ تشيع در ايران، انتشارات سازمان تبليغات، ص ۱۶۲، الاصفهان، مقاتل الطالبين، ص ۳۱۹.

[۵]. مرعشي، تاريخ طبرستان، تهران، انتشارات گسترده، ص ۲۷۷.

[۶]. مهدي پور، علي اکبر، کریمه اهل بیت - عليهم السلام - چ نهضت، نشر حاذق، اول ذيقعه ۱۴۱۵ هـ. ق، قم، ص ۴۹۳.

[۷]. پاك، محمدرضا، قم در دو قرن نخست هجري، فصلنامه تخصصي تاريخ اسلام، تابستان، ۸۲، مؤسسه باقرالعلوم، شماره ۱۴، ص ۳۵.

[۸]. قمي، حسن بن محمد بن حسن، تاريخ قم، تصحيح و تحشيه جلال الدين طهراني، تهران، توس ۶۱، مترجم: حسن بن علي بن حسن بن عبدالمك قمي، ص ۲۱۳.

[۹]. منصوري، مهدي، حياء الست، انتشارات صفحي، قم، ۳۹ ش، موضوع چهارم، ص ۹.

[۱۰]. محلاتي، ذبيح الله رياحین الشريعة در ترجمه دانشمندان بانوان شيعه، ناشر دارالكتب الاسلاميه، تهران، ج ۵، ص ۳۰.

[۱۱]. قمي، شيخ عباس، منتهي الآمال، چاپ احمدي، ج ۹، ۷۷، نشر مطبوعاتي حسيني، تهران، ج ۲، باب ۹، فصل ۶، ص ۸۴۳.

[۱۲]. پاك، محمدرضا، پيشين.

[۱۳]. پرگاري، صالح، تاريخ تحولات سياسي، اجتماعي، اقتصادي و فرهنگي ايران در دوره صفاريان و علويان، ج اول، تابستان

۷۸، چاپ شرکت انتشارات علمی و فرهنگی، ناشر سمت، تهران، ۷۸، بخش دوم، فصل دوم، ۱۲۶.

[۱۴] . کریمان، قصران، انتشارات انجمن آثار ملی، ج ۱، ص ۱۷۱.